

ПАКАО ЗА СРБЕ

Иако није био једини у морбидном венцу логора смрти у Независној Држави Хрватској, усташки логор Јасеновац надмашио је по ужасима немачке концентрационе логоре Аушвиц, Дахау и Маутхаузен. О ономе што се дешавало у Јасеновцу свет данас мало зна. Одговорност за то је наша, јер оно што је за Јевреје светски познат Аушвиц, то је за Србе био Јасеновац.

После нацистичке инвазије и распарчавања Југославије, у априлу 1941. године успостављена је пронацистичка Независна Држава Хрватска (НДХ). Заснивала се на клерофашистичкој идеологији, на коју су опредељујуће утицали нацизам и католички фанатизам. Дошавши на власт, усташе су убрзо започеле политику систематског истребљивања Срба, Јевреја и Рома, који су живели у границама те нацистичке државне творевине.

Интернацију у логоре нису одређивали судови него Усташка надзорна служба, чије су одлуке биле коначне, према закону о оснивању логора. У стварности, свако одељење поглавничког оружничтва имало је овлашћење да ухапси и интернира било кога. На територији хрватске државе активна су била 22 логора, али највећи део њих деловаће кратко време – онолико колико је било потребно да се изврши етничко-верски геноцид српског народа. Само два логора – у Јасеновцу и у Старој Градишци – остаће активни до 1945. године. Немогуће је утврдити тачан број убијених и страдалих од мучења или болести у логорима. Многе спискове и документациони материјал (у неким логорима није чак ни вођена документација о интернирцима) уништиће усташки целати у бекству.

Масовна уништења

Од августа 1941. године, када су убијања Срба, бацањем у јаме на простору Јадовног на Велебиту, престала да буду „ефикасна“, Јасеновац постаје главни логор у НДХ, с циљем да се масовним уништавањем новооснована држава „очисти од непоћудних елемената“ – православног српског живља, Јевреја, Рома, комуниста и антифашиста. Пре оснивања логора, на територији НДХ живело је око 2.140.000 Срба. Јасеновачки мрак прекрио је више од 30 одсто њих. Процењује се да је број жртава Јасеновца око 700.000 људи, мада то никада није утврђено, нити је познато колико је живота прогутала Сава...

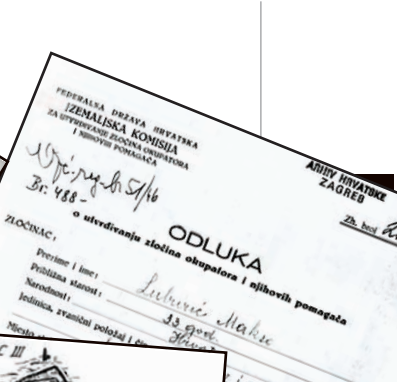
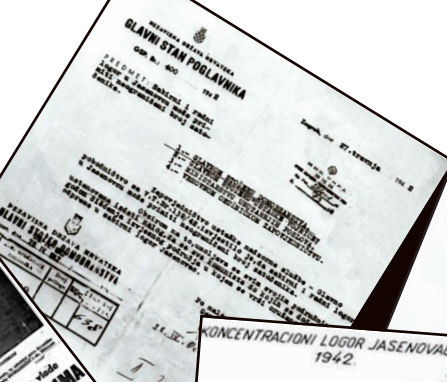
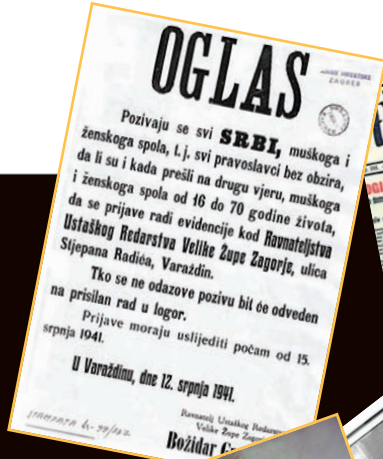
Од августа 1941. до априла 1945. године, стотине хиљаде Срба, велики број Јевреја и Рома, као и антифашиста из редова Хрвата, муслимана и осталих народа који су живели на територији НДХ, убијено је у Јасеновцу. Његов „архитекта“, министар унутрашњих послова Андрија Артуковић, признаће да је ту убијено 700.000 интернираних. Па ипак, упркос стравичним размерама тог злочина, већина света никада није ни чула за тај монструозни логор.

Комплекс јасеновачког логора сачињавало је осам „јединица“. Били су то логори: „Брочице“ (Версајев), северно од села Јасеновац; „Крапје“ (Плесмо), узводно Савом поред села Крапје; „Јасеновац“ (Циглана), испод самог села Јасеновац на левој обали Саве (где се данас налази споменик Камени цвет); „Кожара“, у самом селу Јасеновац; „Цигански“, у селу Уштице између Саве и Уне (почетак Баније); „Млака“, у истоименом селу, око десет километара низводно од Јасеновца (женски радни логор); „Стара Градишка“, у Старој Градишци на Сави и „Доња Градина“ на босанској обали Саве, преко пута Јасеновца, одмах иза ушћа Уне у Саву (тај „логор“ био је место за егзекуције и масовна клања, а не станиште заточеника).

Цео комплекс лежао је на мочварном и баровитом терену Посавине, где Сава и Уна, с притокама Лоњом и Великом Стругом, формирају водену мрежу, и обухватао је око 220 квадратних километара. Поред неприступачног терена, пруге и бодљикаве жице око логора, бекство из логора спречавале су четири „сатније“ (чете) усташа, сачињене од веома пажљиво бираних крволока, истакнутих злочинаца, садиста и вишеструко осуђиваних убица.

Оснивањем првих логора руководио је Еуген Дидо Кватерник, а њихов први шеф био је заповедник Мијо Бабић. Његова владавина траје врло кратко – јуна 1941. године Бабић убијају српски партизани. Међу више од хиљаду убица које су прошле кроз јасеновачки логор, најзлогласнији кољачи били су махом из Херцеговине, Далмације, Босне и Славоније.

Мију Бабића наследио је Вјекослав Макс Лубурић, који ће се 9. октобра 1942, за време једне усташке свечаности,

похвалити да је у логору Јасеновац „...смакао више лица него отоманско царство у дугој окупацији европских земаља...”. Његова сестра Нада Лубурић истиче се монструозношћу коју показује према логорашцима у Старој Градишки. Чување логора поверено је специјалном корпусу под називом Усташка надзорна служба. Заповедник Вјекослав Макс Лубурић био је пореклом из Херцеговине, усташки сатник, агент Гестапоа, емигрант повратник из Италије. У јулу 1941. године он постаје „водител” Трећег уреда Усташке надзорне службе, чији је задатак био организација логора, управа и осигурање.

Прескуп метак

Усташки „специјалитет” четворогодишњег масовног убијања у логорима био је клање – камама, ножевима, брадвама, сабљама, секирама. Ножеви су били специјално прављени по угледу на бодеже италијанских фашиста, а кама (нож с две оштрице) представљала је усташки официрски „укус”. Посебан нож за клање патентирао је Љубо Милош, а исковали су га сами заточеници у делу логора званом „Ланчара” (Логор 3). Нож је био у виду српа, дугачак око 12 центиметара и причвршћен за

дебелу кожну наруквцу. Служио је за ланчано клање једним замахом. Секиру су користили заточеници – џелати Цигани, добро хранљени и стал-

но пијани, а за тај „посао” им је обећавано помиловање. Жртву би ударили по глави ушицама секире, а затим јој оштрицом комадали главу или стомак.

Тесарском брадвом усташе су клале најчешће жене и децу, терајући их да клекну и ставе главу на пањ. Копљима и шипкама од гвожђа, израђиваним у логору, убијали су као и секиром, док су старце, болесне и децу често усмрћивали чекићем. Закуцавање ексера у главу представљало је усташку „мајсторију” – ударац је био осмишљен тако да жртве остану живе и током закопавања. Земља се над тим гробним јамама веома често подизала. Изгледало је „као да дише”.

Ватрено оружје се ретко користило, а у масовним ликвидацијама никада. Усташе су говориле да су меци прескупи за Србе. Једино ватрено оружје, у сталној употреби, биле су ручне бомбе – ископану дубоку гробницу усташе би напуниле живом децом, а затим би у њу убацивали активирани ручне бомбе. По изјавама сведока, усташе су се хвалиле да деца умру и пре него што бомбе експлодирају – од страха и шока.

Дрвени маљ био је једно од најстравичнијих оруђа – радио се о дрвеном тешком цилиндру, дужине пола метра, који је био причвршћен на дрвену дршку дужине око 80 центиметара. Маљем се најчешће убијало на Градини и то тако што десетак усташа – маљаша убију одједном исто толико заточеника који спусте главе на пањеве. Маљ је служио и за убиства на Гранику, где су несрећници, један по један, по мрклом мраку пролазили кроз импровизована врата иза којих је стајао сакривен усташа с маљем. Жртва би разбијене лобање без гласа падала право у Саву.

Појединачна убиства усташе су називале „примерним” и обављана су у логорском кругу на све начине које су бестијални извршитељи могли да осмисле. Каишем и воловском жилом заточеници су тучени по голом телу или глави док под батинама не издахну. По тим егзекуцијама био је „познат” заповедник радне службе у Јасеновцу инжењер Хинко Доминик Пицили. Неограничени господар целокупне логорске „радне силе” коју је израбљивао до смрти, обилазио је заточенике по радионицама и терену на коме су радили и гвозде-

ном биковачом, коју је увек имао са собом, млатио немило-срдно раднике по глави, телу, рукама и ногама. Пицили је нарочито прогонио немоћне заточенике, којима су доктори одређивали поштеду, па је упадао у баракe и терао их биковачом на рад. Он је проучио нацрте немачких „крематоријума“, те је наредио да се код „Циглане“ сагради велика кружна цигларска пећ у којој ће три месеца спаљивати живе и недоклане мушкарце, жене и децу.

Убијали су непрекидно, сваког дана. Убијали су са страшћу која је згрозила чак и немачке окупаторе.

Немо робље

Логори „Брочице“ и „Крапје“ укинути су због поплава. О њиховом постојању сведочиле су само масовне гробнице у шумама Крндија и Горња Крндија и околним селима, са десетинама хиљада жртава. О томе најбоље говори део извештаја Земаљске комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, начињен у Загребу 1946. године:

„...У новембру 1941. године претвориле су јесенске кише читав крај у велико језеро. Провизорни насипи нису могли да одоле снази воде, па су се усташе побојале да вода не однесе и њихове стражаре. Одлучили су стога, да докину оба та логора, да демонтирају баракe, а материјал и заточенике преселе у простор „Цигларе“ крај Јасеновца, те тамо оснују нови логор.

Око 15. новембра наредио је Лубурић да се покољу сви заточеници, који нису били у стању да физички издрже даљи рад и напоре око пресељења, па је том приликом покљано од 600 до 700 заточеника...

Након свих ових покоља преостало је још око 700 заточеника, који су морали по највећем блату и киши преносити греде, даске, алат и остали материјал у Јасеновац. Кад је коначно селидба била завршена, установило се да је остало у животу само 250 заточеника, који су били први логораши у Логору бр. 3.

Земаљска је комисија утврдила да је кроз првих пет мјесеци страдало у логорима бр. 1. и 2, што од болести или исцрпљености, а што од усташког кундака или ножа око 8.000 заточеника.”

ТОПОЛА УЗДАХА

Вешање жртава усташе су „подешавале“ тако да жртва живи што дуже, полако се гушећи. За то је била одређена велика топола у Градини, због тога и прозвана „Тополом уздаха“.

Убијање хладноћом, која зими у том делу Славоније достиже и минус 20 степени Целзијуса, обављали су остављајући жртве у жичаним кавезима у којима су само у кошуљама чучали целу ноћ. Јутро нико не би дочекао жив.

У ветеринарској комори за лечење шугавих коња инсталирали су душегупку, комору за убијање отровним гасовима, сумпор-диоксидом и циклоном Б, коју су често примењивали и на деци. Бебе су, завезане у врећу, бацали у Саву, тек ископане гробнице или логорско језеро. Пуне вагоне деце и жена остављали би у доба највећих летњих врућина запечаћене на споредном индустријском колосеку по неколико дана без капи воде.

Предвиђени за уништење

У функцији су остале логорске јединице – Јасеновац, Уштице, Кожара, Млака, Стара Градишка и Градина. Јасеновачки логораши заточеници делили су се у Логору 3, „Јасеновац“ на три „реда“: слободњаци, полуслободњаци и обични заточеници.

Слободњаци су уживали пуно поверење усташа, слободно су се кретали по логору и селу, а по Хрватској су могли путовати без пратње (у набавке за логор и слично). Становали су у селу са породицама.

Полуслободњаци су се могли кретати без пратње по логору током дана, али нису смели прићи жичаној огради ближе од пет метара. Становали су у логорским баракама, а исхрана им је била боља него обичним заточеницима – добијали су такозвану „групничку“ храну и цео хлеб од 900 грама дневно.

Тим двома групама припадали су само Јевреји – од 52 слободњака и полуслободњака, међу овим другим нашла су се и тројица Срба.

Обични заточеници били су робље предвиђено за уни-

штење. Живели су у баракама без прозора, а веома често и без крова. Подови су били голи или посути танким слојем сламе. На простору дугом 24, а широком шест метара, било је смештено и до 400 људи. Нешто боље биле су баракe с боксовима на спрат, но и оне су биле пуне прљавштине и неописивог смрада. Живи и мртви су често лежали једни уз друге, тако да је ваздух непрекидно смрдео на трулеж. Исхрана се током четири године састојала од истог – слане топле воде с љускама кромпира или неколико зрна пасуља. У тој води понекад се могло наћи и пар листова трулог купуса или комадић длакаве коњске коже.

Хлеб се добијао једном или два пута недељно у количини од 50 грама по особи. Пакети с храном, које су породице слале, нису долазили до заточеника, јер су их усташе отварале и пљачкале. Помоћ Међународног црвеног крста није стизала у Јасеновац. Смрт услед тешке потхрањености и авитаминозе била је веома честа, јер се и поред изразито лошег физичког стања сваки заточеник терао на мукотрпан физички рад. ■

(Насишавак у следећем броју)